

VU Research Portal

Talmalezing

Schuyt, T.N.M.; Trommel, W.A.; Vis, B.

2011

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Schuyt, T. N. M., Trommel, W. A., & Vis, B. (2011). *Talmalezing*. VU University Press.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

OVERLEEFT DE VERZORGINGSSTAAT DE CRISIS?

Negende Talmalezing, in verkorte vorm uitgesproken op 7 januari 2011 gevolgd door een debat onder leiding van Halleh Ghorashi.

Willem Trommel is hoogleraar Bestuurskunde bij de afdeling Bestuurswetenschappen.

Barbara Vis is Universitair Hoofddocent Vergelijkende politicologie bij de afdeling Politicologie

Theo Schuyt is hoogleraar Filantropische studies bij de werkgroep Filantropische Studies

A.S. (Aritius Sybrandus) Talma

Aan de jaarlijks erelezing heeft de Faculteit der Sociale Wetenschappen de naam van A.S. Talma (1864-1916) verbonden. Talma kwam uit dezelfde brede protestants-christelijke, religieuze en sociale beweging als de oprichters van de Vrije Universiteit. Hij was hervormd predikant, antirevolutionair staatsman en vooral voortrekker van de christelijk-sociale beweging. Als minister van Landbouw, Handel en Nijverheid ontwierp hij een indrukwekkend wetgevingsprogramma. Talma legde tevens de grondslag voor het Nederlandse stelsel van sociale zekerheid.

ISBN: 978-90-77472-24-8

Uitgave: Faculteit der Sociale Wetenschappen, Vrije Universiteit Amsterdam

Omslagontwerp: Marketing en Communicatie, VU

Foto omslag: Victoria Burgers

Productiebegeleiding: Dienst Communicatie FSW

Druk: Reprografie, VU

© 2011

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van rechthebbende(n): FSW Voorlichting, De Boelelaan 1081, 1081 HV Amsterdam

OVERLEEFT DE VERZORGINGSSTAAT DE CRISIS?

Willem Trommel

Barbara Vis

Theo Schuyt

REVOLUTIE EN RESTAURATIE

de verzorgingsstaat in crisistijd

Willem Trommel

INLEIDING

Boerenbedrog! Zo luidde het ongezouten oordeel van de eerste generatie loonarbeiders die lang geleden een pensioenplan kreeg voorgelegd.¹ Dat moest toch wel zwendel zijn, want wie of wat kon garanderen dat het ingelegde geld te zijner tijd toereikend en, belangrijker nog, daadwerkelijk beschikbaar zou zijn..?

Tot voor kort zouden we nog licht geamuseerd hebben gegniffeld om zoveel vroegmoderne achterdocht, maar inmiddels weten we beter. Er zijn geen zekerheden. Wat lange tijd solide leek, lost dezer dagen op in het bijtende gif dat kredietcrisis heet.

Velen vrezen dat deze crisis het definitieve einde van de verzorgingsstaat zal inluiden. Anderen menen dat nog een veelheid aan reddingsoperaties kan worden beproefd. Ik vraag me bovenal af of hier wel het juiste probleem wordt gesteld en zou graag het perspectief wat kantelen.

Want valt er eigenlijk wat te redden? Was er voorafgaand aan de kredietcrisis nog wel sprake van een verzorgingsstaat? Sterker nog: was die financiële crisis niet juist het gevolg van een al veel langer lopend proces van verzorgingsstaatafbouw? Iets dergelijks wordt beweerd door de recent overleden politiek theoreticus Tony Judt. In zijn vlamme pamflet *Het land is moe* betoogt hij dat dertig jaar neoliberalisme een algehele verkwanseling van publieke voorzieningen heeft opgeleverd, alsmede een cultuur waarin alleen nog egoïsme en materialisme als collectieve waarden gedijen.² De kredietcrisis, zo meent Judt, is het even onvermijdelijke als treurige uitvloeisel van een consistente politiek van sociale kaalslag en morele vervlakking.

¹ Deze geschiedenis wordt verteld door Abram de Swaan (1988) in zijn *In Care of the State*, Amsterdam: Bert Bakker.

² De oorspronkelijke titel luidt: Judt, T. (2010), *Ill Fares the Land*. New York: The Penguin Press.

Als deze diagnose hout snijdt – en dat acht ik aannemelijk- dan heeft het niet veel zin om te speuren naar een of andere reddingsboei. De vraag moet anders luiden: hoe keren we terug bij een moreel verantwoorde vorm van kapitalisme, een kapitalisme dat in de woorden van Karl Polanyi maatschappelijk is ingebed, en welke rol kan de verzorgingsstaat, al dan niet in een nieuw jasje, daarbij spelen?³ In deze korte beschouwing zal ik betogen dat zowel radicale vernieuwing als radicale restauratie nodig is. Vernieuwing, want het is hoog tijd de verzorgingsstaat te bevrijden uit haar knellende nationale jasje. En restauratie, want als project van sociale bescherming is de verzorgingsstaat de laatste decennia volstrekt de weg kwijt geraakt.

TIJD OM DE VLEUGELS UIT TE SLAAN

Als de kredietcrisis ons iets duidelijk maakt, dan is het wel dat de mondiale verknoping van economieën nieuwe hoogten heeft bereikt. Met steun van uiterst krachtige technologie is een bijna volmaakte compressie van tijd en ruimte gerealiseerd.⁴ Nooit eerder waren de wederzijdse afhankelijkheden in de wereld zo intens. Een crisis elders heeft instant effecten hier. Een Nederlands bedrijf dat zijn klantencontacten uitbesteedt aan een Surinaams callcenter ontwikkelt een direct belang bij de politieke, sociale en economische stabiliteit in deze voormalige kolonie. Dergelijke relaties zijn het gevolg van wat we de globalisering van waardeketens zouden kunnen noemen. In dit proces worden steeds meer productiefuncties uit elkaar getrokken en vervolgens ondergebracht in mondiaal uitdijende netwerken van onderling gerelateerde bedrijfsactiviteiten.⁵ Wie de sociale en sociaaleconomische risico's van het moderne leven wil doorgronden, moet het spoor van deze transnationale waardeketens volgen. Wat elders misgaat, raakt ons hier, hard en onmiddellijk. Stakingen in Paramaribo, vanwege belabberde arbeidsomstandigheden, brengen schade toe aan onze welvaart en

³ Vergelijk: Polanyi, K. (1944), *The Great Transformation*. Boston : Beacon Press

⁴ Globalisering wordt als een proces van *time space compression* geduid door David Harvey (1989) in zijn studie *The Condition of Postmodernity*. Cambridge: Blackwell.

⁵ Meer hierover in: Hoogenboom, M., W. Trommel and D. Bannink (2008), *European Knowledge Societies (plural)- The Rise of New Knowledge Types and the Division of Labour in the EU*, *Intereconomics*, Vol. 43 (6), 359-370.

onze werkgelegenheid. Alleen al vanwege dit eigenbelang ligt het voor de hand te gaan streven naar wat ik de ´sociale aankleding van transnationale waardeketens´ zou willen noemen. Dit vraagt om arrangementen die over de landsgrenzen heen iets kunnen uitrichten op het vlak van mondiale herverdeling van sociale risico's. We staan hier voor een uiterst complex karwei, maar stapsgewijs en gewapend met realiteitszin, zouden we veel kunnen bereiken. Om een praktisch voorbeeld te geven: waarom zouden we nu al niet van westerse bedrijven verlangen dat ze ook elders in de wereld de normen van onze arbeidsomstandighedenwetten hanteren?

Critici zullen misschien tegenwerpen dat hier een soort normatief neokolonialisme wordt bedreven. Laten we daar helder over zijn: dat klopt, althans ten dele. Maar als MacDonalds zijn wansmaak over de wereld mag uitrollen, en als banken wereldwijd de gelegenheid krijgen de heilsboodschap van het consumentisme te verkondigen, waarom zou een sociaal-politiek stelsel met bewezen successen dan niet een beetje aan zendingsijver mogen doen? Ik taxeer de regelingen van de verzorgingsstaat moreel gezien van hogere waarde dan het recht op het nuttigen van Coca Cola. Om te komen tot mondiale herverdeling van risico's en arrangementen, moet dus in internationaal verband worden begonnen met het uitdragen van de verzorgingsstaatgedachte, als een wenkend perspectief voor een gedeelde moraal. Noem het voor mijn part morele betweterij, maar alles beter dan de nationalistische zelfgenoegzaamheid van het populisme.

Het gaat in het bijzonder om twee zendingsprojecten. Het eerste betreft het verleiden van overheden, bedrijven, werknemers en burgers om mee te doen aan de nieuw te ontwikkelen mondiale arrangementen. Sociale misstanden in en rond waardeketens dienen daartoe te worden opgespoord en uitvergroot, en het strategisch gebruik van naming en shaming te worden aangemoedigd als middel om verantwoordelijkheidszin te genereren. Het tweede project richt zich niet zozeer op het delen van risico's, maar meer in het algemeen op het verspreiden van die mooie verzorgingsstaatboodschap in landen en regio's die hiermee onvoldoende vertrouwd zijn. Natuurlijk

schuilt ook achter dit missiewerk een welbegrepen eigenbelang. Als Polen investeert in betere leefcondities, worden per direct de binnensteden van Den Haag en Rotterdam ontlast. Als China zich moreel verplicht weet de omstandigheden in de fabrieken te humaniseren en een minimumloon in te voeren, wordt onze concurrentiepositie vanzelf beter.

Voor het aldus uitslaan van de vleugels is een immense bestuurskracht nodig. Momenteel ontberen we de organisaties die op dit vlak iets wezenlijks zouden kunnen uitrichten. Het bouwen aan gedeeld bestuur is dan ook een derde opdracht waaraan moet worden gewerkt. In het verleden heb ik me samen met collega's Duco Bannink en Marcel Hoogenboom al eens over dit probleem gebogen.⁶ De beschouwing van toen was een tikkeltje wild, maar de hoofdlijn onderschrijf ik nog steeds. Die luidt dat juist ons land, met z'n rijke traditie van polderen en consensuspolitiek, een voortrekkersrol zou kunnen spelen in de sociale aankleding van transnationale waardeketens. Polderen op wereldschaal, noemden we dat toen, of ook wel het Polder-Plusmodel. Ik probeer de essentie daarvan kort te typeren.

Primair verwijst de Polder-Plus gedachte naar het arrangeren en institutionaliseren van transnationaal sociaal overleg. Economische waardeketens worden in dat verband gezien als sociale netwerken met een organiserend vermogen. Een veelheid van partijen kan daarbij aanschuiven, zoals: nationale overheden, internationaal samenwerkende vakbonden en werkgeversorganisaties, afzonderlijke ondernemingen, burgemeesters van betrokken steden, enzovoort. De uitdaging is nu om kakofonie te vermijden en iets wezenlijks tot stand te brengen op het gebied van bijvoorbeeld arbeidsomstandigheden, lonen of rudimentaire vormen van sociale zekerheid. Dit is allesbehalve gemakkelijk, maar juist Nederlandse bedrijven en publieke organen hebben eerder met dit bijltje gehakt. Denkbaar is dat (Nederlandse) verzekeringsbedrijven in de arm worden genomen. Met een wereldmarkt in het vooruitzicht, zullen deze ongetwijfeld tot medewerking kunnen worden bewogen en bereid zijn zich in de

⁶ Zie: Trommel, W., D. Bannink and M. Hoogenboom (2007) De wereld een polder, in: *Beleid en Maatschappij*, Vol. 34 (1).

talloze actuariële complicaties van zo'n exercitie te verdiepen. Ook is het goed denkbaar dat andere (Nederlandse) dienstverleners aanhaken, zoals IT-leveranciers, arbobedrijven, arbeidsjuristen en organisatieadviseurs. Dit kan dan bijvoorbeeld leiden tot de coproductie van 'polderdiensten' die desgewenst ook aan andere economische ketens kunnen worden verkocht. We zien hier dus dat het Polder-Plusmodel naast een messiaans institutioneel arrangement ook een product kan zijn dat geheel volgens Hollandse traditie in klinkende munt wordt omgezet.

Ik concludeer dat de verzorgingsstaatgedachte langs drie lijnen een internationale carrière zou moeten proberen te ontwikkelen, wil ze althans kunnen bijdragen aan de sociale inbedding van het globale kapitalisme. Achtereenvolgens gaat het dan om het werken aan een mondiale deling van risico's en arrangementen, een gedeeld moreel besef en een gedeeld bestuur.

TIJD VOOR TERUGKEER NAAR HET NEST

Allemaal leuk en aardig, zo'n mondiaal perspectief, maar dan moeten we er wel zeker van zijn dat het verzorgingsstaatischeal nog altijd waardevol en levensvatbaar is. Is dat eigenlijk wel zo? Hadden de westerse landen al niet lang geleden besloten dat het zaakje danig op de schop moest? Wordt hier wellicht een medicijn aanbevolen waarvan de werking allang weerlegd is?

Inderdaad hebben de oude verzorgingsstaten, met ons land voorop, de afgelopen decennia flink vertimmerd en verbouwd. Met Tony Judt kunnen we ons afvragen of er momenteel nog wel een huis staat. Tegenwoordig spreken we van een activerende verzorgingsstaat, of ook wel van een sociale investeringsstaat.⁷ Zo'n staat neemt afstand van sociale bescherming als voornaamste beleidsdoel. In de plaats daarvan wil ze ervoor zorgen dat burgers voor zichzelf gaan zorgen en daartoe voldoende toegerust zijn. Ik meen dat met deze koerswijziging het zicht is verloren op enkele essentiële functies van de verzorgingsstaat. De financiële crisis zou ons moeten aansporen dit zicht te heroveren. Dat wat we primair van een verzorgingsstaat

⁷ Engelen, E., A. Hemerijck, W. Trommel (2007), *Van sociale bescherming naar sociale investering; zoektocht naar een andere verzorgingsstaat*. Den Haag: Lemma.

verlangen moet opnieuw worden geduid. Ik zal daarmee een begin maken aan de hand van een drietal kernvragen: wat verstaan we eigenlijk onder bestaanszekerheid, welke verantwoordelijkheid heeft het individu op dit vlak, en welk beeld van het 'goede samenleven' hebben we met een verzorgingsstaat eigenlijk voor ogen? Met onze bestaanszekerheid is iets vreemds aan de hand. De welvaart heeft ongekende, zo niet schunnige hoogten bereikt, maar gemoedsrust heeft dat nauwelijks opgeleverd. We bezitten steeds meer, maar zijn juist daardoor alsmaar banger voor welvaartsverlies. Daar is ook wel reden toe: het arbeidsleven is gejaagder en competitiever geworden, arbeidsmarkten zijn instabiel, het bancaire regime oogt verrot en corrupt, en dan is er ook nog de snelle opkomst van de nieuwe economieën. Werken is een inspannend en hachelijk avontuur geworden, niet alleen aan de onderkant van de arbeidsmarkt, maar ook en vooral voor de middenklasse. De verzorgingsstaat is juist ook voor deze grote groep versoberd, en wel zodanig dat de vrees om te vallen, van welstand naar bijstand, reëel is geworden.⁸ WW, WAO en VUT zijn niet langer de comfortabele ontsnappingsroutes naar het pensioen die het ooit waren. De komende jaren zullen we gaan merken wat hiervan de sociale gevolgen zijn.

Wat nog het meest opmerkelijk is, is dat het ontstaan van de nieuwe bestaansonzekerheid zo weinig gerucht oplevert, althans zo lijkt het. Het contemporaine rumoer gaat heel ergens anders over: de gebrekkige integratie, de islam, de opgewonden toon in het publieke debat. Er is hysterie rond criminaliteit, hufterig gedrag en immense woede over eigenlijk van alles en nog wat. Veiligheid, of zo u wilt maatschappelijke veiligheid, is het sociaal-politieke thema van de dag geworden. Mijn stelling is dat het hier om gebrekkige duiding gaat, zowel politiek als wetenschappelijk. Veel van het hedendaagse tumult zou veel beter begrepen kunnen worden als een uiting van nieuwe bestaansonzekerheid. Hoeveel burgers zijn niet in toorn ontstoken toen duidelijk werd hoezeer de financiële wereld in de ban is geraakt van hebzucht en bedrog, en toen hun ook nog werd meegedeeld dat

⁸ Zie Ehrenreich, B. (1989), *Fear of Falling: The Inner Life of the Middle Class*. Pantheon Books.

zelfs de pensioenen niet meer veilig zijn. Wie goed naar het straattumult luistert, hoort diepe ongerustheid over de houdbaarheid van onze welvaart, over de duizelingwekkende schuldenlast en de gestaag afnemende werkzekerheid. Er is woede over het falen van financiële en politieke leiders en een sluimerende angst voor iets wat we lange tijd niet voor mogelijk hielden: de deconfiture van het kapitalisme.

Het gaat hier niet om culturele eenkennigheid, noch om xenofobie of onveiligheid. Wat hier opspeelt, is simpelweg angst voor onszelf, voor ontsporing van ons welvaartssysteem, inclusief de uitholling van de verzorgingsstaat. En wat het ons zou moeten leren, is dat de vraag naar bestaanszekerheid – wat het is en hoe we het kunnen realiseren- hernieuwde aandacht behoeft.

Het afgelopen decennium zijn we bestaanszekerheid steeds nadrukkelijker gaan definiëren als een persoonlijke verantwoordelijkheid. We leven onze eigen, geïndividualiseerde levens en zullen dan ook primair zelf moeten zorgen voor bestrijding van de bestaansonzekerheid, zo luidt althans de dominante beleidsgedachte. De ideale burger zorgt zelf voor een fatsoenlijk inkomen en houdt hiertoe voortdurend zijn employability in de gaten. Hij overziet toekomstige risico's en neemt passende maatregelen om eventuele tegenslag op te vangen. De taak van de overheid in deze zogenaamde verzorgingsstaat is de burger te activeren en met passende instrumenten te ondersteunen. Uitkeringen worden zoveel mogelijk beperkt, om in de plaats daarvan miljarden te besteden aan bijvoorbeeld kinderopvang, re-integratietrajecten en/of bijscholing. Er valt beslist iets voor te zeggen, maar mijn stelling luidt dat deze benadering de basisfunctie van de verzorgingsstaat langzamerhand heeft uitgehold. Ik ben dan ook niet overtuigd van de politiek-ideologische retoriek die aan dit beleidsparadigma ten grondslag ligt. Sociale uitkeringen zouden van burgers afhankelijke en onzelfstandige wezens maken, zo luidt inmiddels de standaardkritiek op de klassieke verzorgingsstaat. Maar snijdt die kritiek ook hout? Is kinderopvangsubsidie voor welgestelde tweeverdieners niet veel perverser? Of ten minste een soort van rechtse hobby? Ik geef mijn

geld liever aan bijstandsgerechtigden die niet aan de slag kunnen komen. Het toekennen van sociale uitkeringen is in een slechts daglicht komen te staan, maar het is tijd om die opvatting te herzien. Wie autonomie wil bevorderen, moet het principe van de bestedingsvrijheid in ere laten.

Dit brengt me bij een laatste punt waarvan ik meen dat het hoognodig herwaardering behoeft. De verzorgingsstaat was altijd ook een mechanisme om maatschappelijke ongelijkheid tegen te gaan. Met de recente herzieningen van de verzorgingsstaat is echter ook deze functie onder druk komen te staan. Dit begon halverwege de jaren negentig, toen het adagium 'werk boven inkomen' het begin van een neoliberale koers inluidde. Sociaal beleid werd in dit kader steeds meer gezien als een middel om de economische groei te stimuleren. Dit is uiteraard geen nieuwe gedachte. Zo hebben collectieve investeringen in onderwijs of welzijn naast een verheffingsfunctie ook altijd een productivistisch oogmerk. Mijn indruk is evenwel dat het streven naar gelijkheid er steeds meer bij inschiet, en zelfs tot politiek taboe is verklaard.⁹

Het gevolg is niet alleen een samenleving waarin sociaaleconomische statusverschillen er steeds meer toe doen, venijnig is vooral dat deze statusverschillen worden toegerekend aan individuele verdiensten en/of tekortkomingen. Deze meritocratische fixatie volgt uit de beleidsideologie die ons immers voorspiegelt dat er wel zoets als kansengelijkheid bestaat.¹⁰ Ongelijkheid in uitkomsten moet dan wel aan het succes en falen van mensen toegerekend worden. Het samenlevingstype dat hieruit ontstaat is verre van aangenaam en staat op gespannen voet met de mogelijkheid van een sociaal ingebed kapitalisme. Het is een samenleving die wordt beheerst door afgunst, en daarbij permanent op de rand van overspannenheid verkeert. Hoe hard er ook wordt gezwogen, het is nooit genoeg. Arbeidsmarktsucces is heilig, afrekenen op prestatie de norm.

⁹ Illustratief is dat Anthony Giddens, een van de voorvechters van de *social investment state*, aangeeft dat gelijkheid van uitkomsten geen beleidsdoel meer is; het gaat volgens hem om kansengelijkheid.

¹⁰ De term meritocratie werd gemunt door Michael Young (1958) in zijn satirische essay *The Rise of The Meritocracy*.

Onlangs hebben de Britse epidemiologen Richard Wilkinson en Kate Pickett in een fraaie studie laten zien wat de kwalen zijn van deze sociaal ongelijke samenlevingen: minder levensgeluk, meer verslavingsgedrag, minder gezondheid, meer geweld.¹¹ De auteurs pleiten voor herwaardering van sociaal beleid dat gelijkheid boven groei plaatst, en ik sluit me daar graag bij aan.

CONCLUSIE

De financiële crisis heeft wereldwijd ongekennde ellende aangericht. De vele miljarden die het alleen al ons land heeft gekost om de bankensector overeind te houden, spreekt boekdelen. Hoewel de rijke landen doorgaans tegen een stootje kunnen, is het de vraag of zij in staat zullen zijn hun sociale voorzieningenniveau te handhaven. De verzorgingsstaat wankelt, maar eigenlijk was dat al geruime tijd het geval, niet in de laatste plaats als gevolg van hetzelfde neoliberale beleid dat de kredietcrisis in de hand heeft gewerkt. Onze eerste zorg zou dan ook niet moeten zijn of de verzorgingsstaat deze crisis kan overleven, maar of we iets kunnen leren van het leed dat over de kapitalistische wereld is uitgestort.

Ik heb in dat kader twee punten naar voren willen brengen. Allereerst is het noodzaak de ontsporing van het kapitalisme te repareren, en wel door op zoek te gaan naar nieuwe vormen van maatschappelijke inbedding. In de tweede plaats heb ik betoogd dat de verzorgingsstaatgedachte ons hierbij opnieuw een dienst kan bewijzen. In dit verband dienen twee stappen te worden gezet. Een stap vooruit, in de richting van een internationaal georiënteerde verzorgingsstaat. De toekomst is aan het grensoverschrijdend delen van risico's, aan een gedeelde moraal en aan gedeeld bestuur. Maar evenzeer noodzakelijk is een stap terug, op zoek naar eerherstel voor de oorspronkelijke idealen van de verzorgingsstaat.

Terugkeer naar het vraagstuk van de bestaanszekerheid, herleving van de functie van inkomensbescherming en herstel van de strijd tegen maatschappelijke ongelijkheid zijn daarbij de essentiële ingrediënten.

¹¹ Wilkinson, R., K.Pickett (2009), *The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better*. London: Allen Lane.

DE CRISIS: REDDER VAN DE VERZORGINGSSTAAT?!

Barbara Vis

Zou de huidige crisis – moeder aller crises – nu echt het einde van de verzorgingsstaat inluiden? Ik betoog dat de verzorgingsstaat niet alleen deze crisis zal overleven, maar dat de crisis in zekere zin zelfs haar redding is door zichtbaar te maken dat de verzorgingsstaat eigenlijk precies doet wat ze zou moeten doen.

In de jaren zeventig werd de relatie tussen crisis en verzorgingsstaat voor het eerst expliciet gelegd. Wetenschappers, beleidsmakers en media van de rechterzijde benadrukten vooral de zogenaamde democratic overload (bijv. Crozier et al. 1975). De linkerzijde sprak van fiscal crisis of the (welfare) state (bijv. O'Conner 1973; Offe 1984). Ondanks deze variërende termen was de diagnose identiek. De (verzorgings)staat verkeerde in crisis omdat mensen meer van haar vroegen dan zij kon leveren, vooral wat betreft publieke sociale uitgaven. Dit werd veroorzaakt door een zogenaamde contradictie. Er werd gedacht dat er een grens was aan de combinatie van kapitalisme en democratie omdat een kapitalistisch systeem niet zou kunnen voldoen aan burgers' toenemende eisen.

De crisisargumentatie rond de verzorgingsstaat werd in de jaren tachtig aangevuld met een economische analyse van het probleem van big government. In tijden van economische teruggang, zo was de redenering, is een omvangrijke overheid en – vooral genereus sociaal beleid – niet betaalbaar (zie OECD 1981). Zo zou toenemende werkloosheid gecombineerd met afnemende economische groei resulteren in druk op het stelsel van sociale zekerheid, waardoor dit stelsel op langere termijn onbetaalbaar zou worden. Deze opvatting was wijdverbreid; in feite deelde vrijwel iedereen in de jaren tachtig het idee dat de verzorgingsstaat haar grenzen had bereikt.

Ook in de daaropvolgende jaren bleven de economische problemen en hun uitwerking op de verdere ontwikkeling van de verzorgingsstaat een belangrijk thema. Het gevaar van een directe crisis leek echter geweken. De eerdere voorspellingen van de onverenigbaarheid tussen democratie, kapitalisme en de verzorgingsstaat bleken namelijk op zijn minst overtrokken. Verzorgingsstaten bleven gewoon

democratieën en kapitalistisch. En hoewel de sociale uitgaven vrijwel overal daalden in de jaren negentig, bleven de voorzieningen en uitkeringen op een dusdanig peil dat in elk geval in enige mate nog steeds van verzorgingsstaten gesproken kon worden. Ook de relatief goede sociaaleconomische performance in de jaren tachtig van big government verzorgingsstaten als Finland, Noorwegen en Zweden strookte niet met de eerdere crisisvoorspellingen.

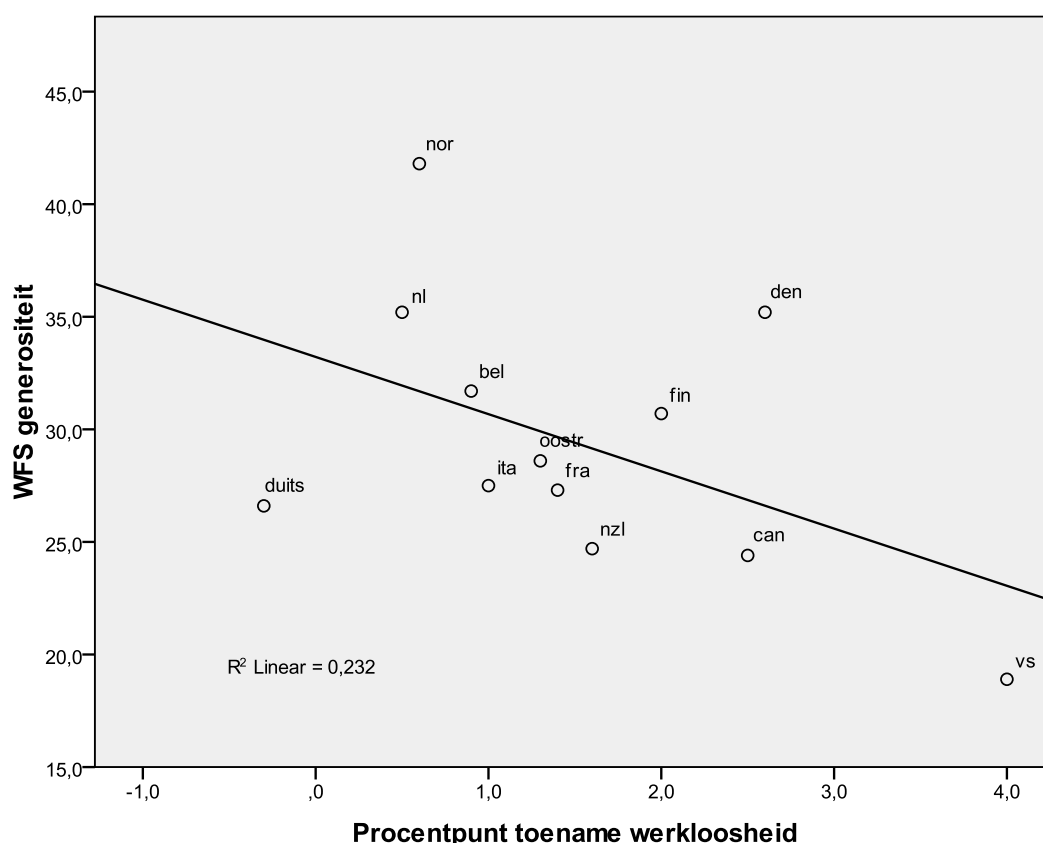
Echter, op het moment dat de oude bedreigingen afgeweerd leken te zijn, doemden nieuwe bedreigingen vanaf midden jaren negentig op. Vooral de processen van toenemende internationale vervlechting (globalisering) en vergrijzing kondigden wederom een crisis van de verzorgingsstaat aan. Nu was het onder meer globalisering dat werd gezien als onverenigbaar met de verzorgingsstaat. Volgens velen, de aanhangers van de zogenaamde efficiency thesis, zou globalisering een wedloop naar het laagste niveau teweegbrengen (zie Glatzer & Rueschemeyer 2005). De vergrijzing op haar beurt verhoogde de druk op het stelsel van sociale zekerheid – mogelijk nu echt tot het niveau van onbetaalbaarheid. Met de kennis van nu kunnen we echter zeggen dat ook deze voorspellingen, in elk geval deels, mythes zijn gebleken in plaats van realiteit (cf. Castles 2004). Globalisering bleek bijvoorbeeld ook te kunnen leiden tot compensatie van “verliezers”, in de vorm van een royalere verzorgingsstaat. En hoewel de vergrijzing zwaar drukt op de begroting van regeringen, vooral waar zij gepaard gaat met ontgroening (zoals in vrijwel alle ontwikkelde democratieën het geval is), leidt zij vooralsnog niet tot het einde van de verzorgingsstaat.

MOEDER ALLER CRISES

In hoeverre brengt de recente financiële crisis en haar economische naschokken hier verandering in? Staan we nu wel echt aan de vooravond van het einde van de verzorgingsstaat? Als er een crisis is die dit teweeg zou kunnen brengen, dan is het wel deze crisis: de moeder aller crises. Ik betoog echter dat deze crisis niet het decennialang verwachte maar nimmer plaatsvindende einde van de verzorgingsstaat betekent. Integendeel. De huidige crisis lijkt de verzorgingsstaat eerder te redden dan dat zij haar ondergang betekent. Kort gezegd komt dit doordat de verzorgingsstaat precies

doet wat ze zou moeten doen en doordat burgers zich dat realiseren. Dit versterkt de steun onder de bevolking voor de verzorgingsstaat, die het (nog) lastiger maakt om bezuinigingen door te voeren. Wat betreft het doen wat ze zou moeten doen laat figuur 1 een negatieve relatie zien tussen hoe genereus verzorgingsstaten zijn (gemeten aan de hand van de generositeitindex van Scruggs 2004) en de procentpunt toename van de werkloosheid in 2008-2009 (gemeten vanaf het hoogste naar het laagste niveau).

Figuur 1: *Relatie tussen de generositeit van de verzorgingsstaat en toename in werkloosheid*

Opmerkingen en bronnen:

WFS generositeit is de generositeit van publieke pensioenen, werkloosheidsuitkeringen en de ziektewet zijn wat betreft de hoogte van de uitkeringen, hun dekkingsgraad en de criteria waaraan uitkeringsgerechtigden dienen te voldoen (Scruggs 2004). **PP toen.werkl. van piek nr. dal** is de procentpunt toename in het werkloosheidsniveau, gemeten tussen het hoogste niveau en het dal (OECD Employment Outlook 2010).

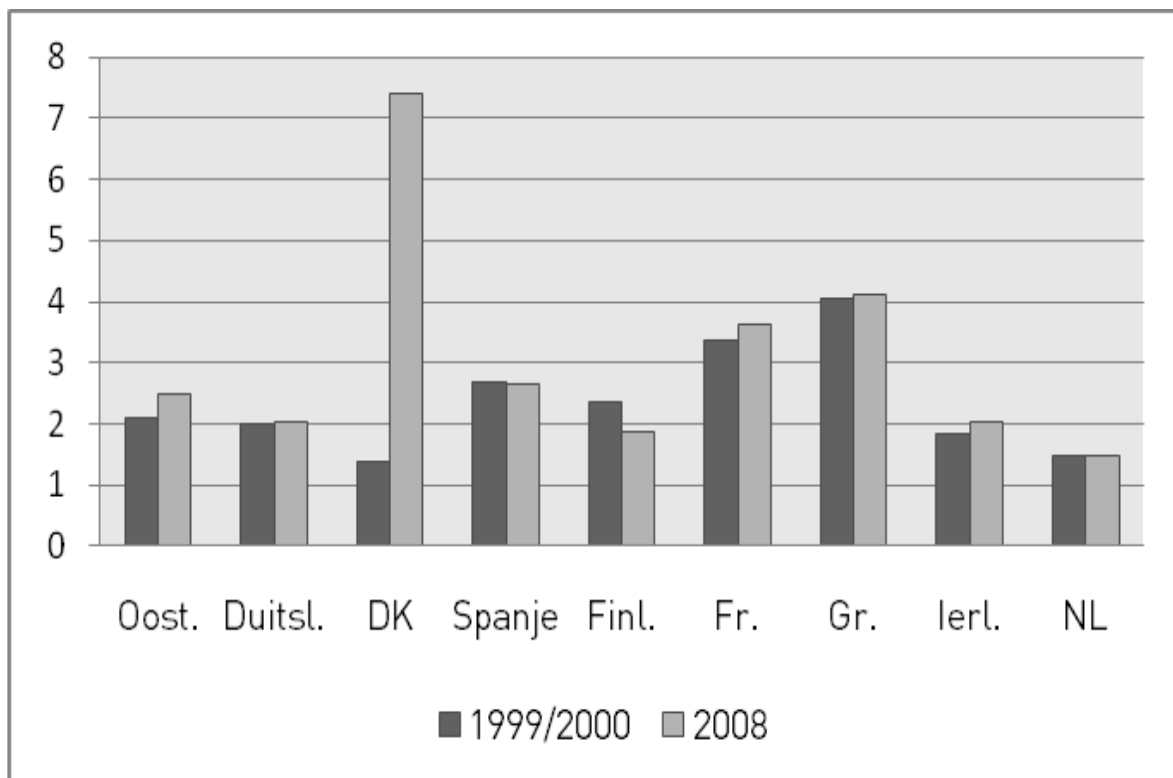
De generositeitindex meet hoe genereus publieke pensioenen, werkloosheidsuitkeringen en de ziektewet zijn wat betreft de hoogte van de uitkeringen, hun dekkinggraad en de criteria waaraan uitkeringsgerechtigden dienen te voldoen. Landen als Noorwegen, Nederland en België met een bovengemiddeld royale verzorgingsstaat doen het wat betreft een zo laag mogelijke toename van de werkloosheid – een belangrijke sociaaleconomische indicator – beduidend beter dan meer uitgekledede verzorgingsstaten als Canada en de Verenigde Staten. De relatief hoge stijging van de Deense werkloosheid valt in dit opzicht op. Denemarken heeft één van de meest genereuze stelsels van sociale zekerheid maar ook een van de meest flexibele arbeidsmarkten. Dit betekent dat het Deense werkloosheidsniveau veel eerder wordt beïnvloed door veranderingen in bijvoorbeeld output dan dat in de meer starre arbeidsmarkten in België of Nederland het geval is.

Tijdens eerdere crises, vooral die van de jaren tachtig, werd de verzorgingsstaat gezien als belangrijke veroorzaker van de crisis. In de huidige crisis, echter, zijn het ongebreidelde kapitalisme in het algemeen en de financiële sector in het bijzonder gezien als de grote boosdoeners. De verzorgingsstaat doet juist precies wat ze zou moeten doen: het verminderen van risico's, vooral het risico op inkomensverlies, bijvoorbeeld door (deeltijd) werkloosheidswet (WW). Veel dertigers en veertigers die totnogtoe van mooie baan naar nog mooiere baan hopten, zien zich nu voor het eerst geconfronteerd met werkloosheid. Een dergelijke ervaring verhoogt over het algemeen de toch al hoge steun voor belangrijke onderdelen van de verzorgingsstaat, zoals pensioenen en werkloosheidsuitkeringen. Deze steun voor de programma's van de verzorgingsstaat gaat terug tot de opbouwfase na de Tweede Wereldoorlog. Toen was het voor regeringen nog mogelijk om stemmen binnen te halen door nieuwe programma's te introduceren – zoals de AOW (Algemene Ouderdomswet) in Nederland in de jaren vijftig – of door uitbreiding van reeds bestaande programma's. Er is veel onderzoek dat aantoonde dat hoe langer een programma bestaat hoe steviger de steun van de bevolking voor het programma. In dit opzicht voeden en versterken instituties publieke opinie (zie Larsen 2008). Dit is een van de redenen

waarom het winnen van stemmen door het hervormen van de verzorgingsstaat nu echt verleden tijd is en de politiek van zulke hervormingen de politiek van het risico nemen is geworden zoals ik in mijn boek – Vis (2010) – betoog.

Als we naar Nederland kijken, dan zien we bijvoorbeeld dat de steun voor uitkeringen voor de AOW, ziektewet, bijstand, werkloosheidswet, nabestaandenwet en arbeidsongeschiktheidswet tussen 1970 en (tenminste) 1999 toeneemt (Becker 2005). De huidige steun voor de verzorgingsstaat is op haar beurt weer hoger dan die in 1999. Deze laatste observering wordt gesteund door de data in de European Values Surveys uit 2008 en 1999/2000: in de meeste landen waarvoor de relevante vragen beschikbaar waren in beide surveys zijn de opinies over de verzorgingsstaat in 2008 positiever zijn dan eind jaren negentig, begin 2000. Tabel 1 laat voor deze Europese landen zien in hoeverre respondenten het gebruik van uitkeringen gerechtvaardigd vinden.

Tabel 1 *Gebruik van uitkeringen gerechtvaardigd?*

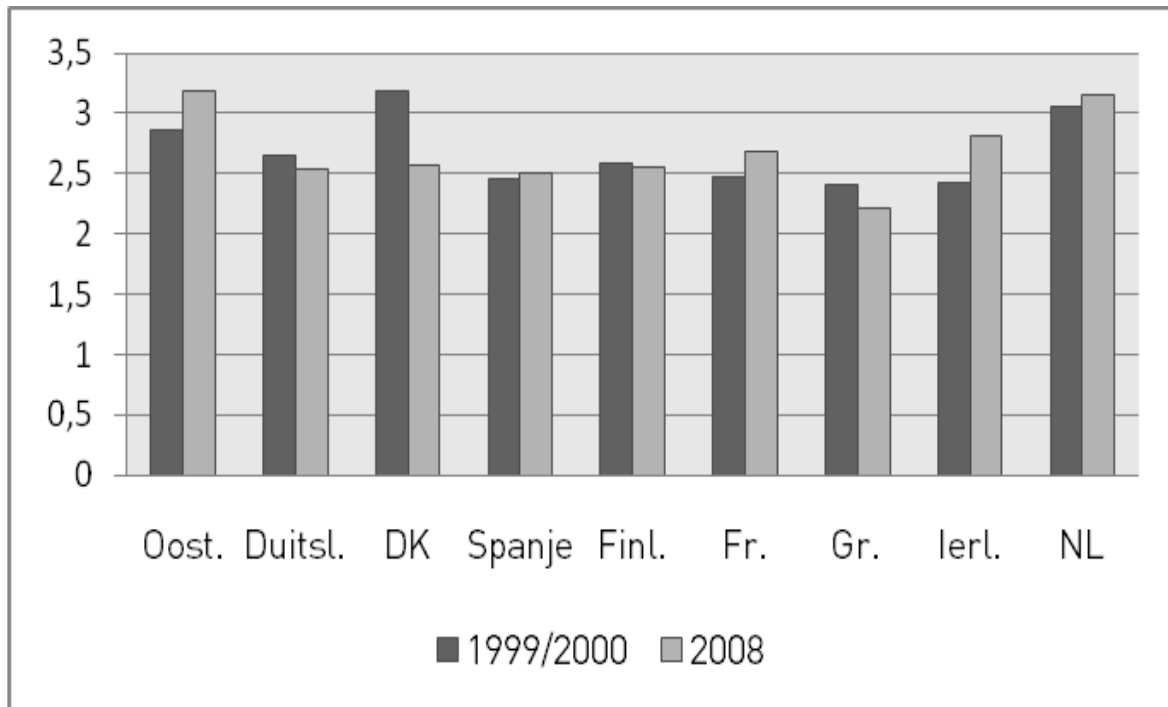

Hogere scores geven hogere mate van rechtvaardiging aan.
Bron: European Values Survey (1999/2000, 2008).

Hogere scores geven een hoger mate van rechtvaardiging van uitkeringgebruik aan. In vijf landen neemt de rechtvaardiging (enigszins) toe tussen 1999/2000 en 2008 (Oostenrijk, Duitsland, Frankrijk, Griekenland en Ierland). De mate van rechtvaardiging verviervoudigd zelfs in Denemarken en blijft verder gelijk in twee andere landen (Spanje en Nederland). In slechts een land neemt de mate van rechtvaardiging duidelijk af (Finland). Hoewel er best het een en ander op deze data af te dwingen valt, vooral over hoe goed zij de steun voor de verzorgingsstaat vatten, geven ze wel duidelijk aan dat de verzorgingsstaatprogramma's zeker niet worden gezien als relieken uit het verleden. De stijging in de rechtvaardiging voor uitkeringsgebruik is vooral opmerkelijk te noemen tegen de achtergrond van de eerdergenoemde (wat) afnemende steun voor de verzorgingsstaat onder de bevolking sinds 1999. Na een lichte teruggang in deze steun zien we dus nu weer een opgaande lijn, waarvan het plausibel is dat de crisis hier iets mee te maken heeft.

Datzelfde geldt voor de mate waarin respondenten zeggen zich te bekommeren om werklozen. Tabel 2 presenteert hier data over, waarbij hogere scores een lagere mate van bekommering aan. De tabel laat zien dat de gemiddelde bekommering om werklozen in deze Europese landen ergens tussen "veel" en "in enige mate" ligt. Als we kijken naar de ontwikkeling tussen 1999/2000 en 2008, zien we dat het bekommeren om werklozen toeneemt in vier landen (Duitsland, Denemarken, Finland en Griekenland). In vijf andere landen (Oostenrijk, Spanje, Frankrijk, Ierland en Nederland) nam het bekommeren weliswaar iets af, maar blijft redelijk hoog. Vooral de toenemende bekommering om werklozen is opmerkelijk te noemen, omdat van alle groepen uitkeringsgerechtigden werklozen doorgaans worden gezien als de groep die het minste "recht" heeft op een uitkering – in jargon zijn ze het minst deserving (Larsen 2008). Het idee hierachter is dat werklozen aanzienlijk meer invloed hebben op hun status als uitkeringsgerechtigde dan bijvoorbeeld ouderen of zieken. Al met al suggereren de antwoorden op deze twee survey vragen dat de financiële crisis en haar economische naschokken de steun voor de verzorgingsstaat heeft aangewakkerd, of in elk geval niet heeft verminderd zoals bij eerdere crises het geval was.

Tabel 2 *Bekommering om werklozen*

Hogere scores geven een lagere mate van bekommerring aan.

Bron: European Values Survey (1999/2000, 2008).

CONCLUSIE

Samenvattend staat de verzorgingsstaat er anno 2011 helemaal niet slecht voor en lijkt zij de crisis met verve overleefd te hebben. De crisis fungeert als een “redder” van de verzorgingsstaat in die zin dat zij duidelijk maakt dat de verzorgingsstaat risico’s die burgers lopen verminderd. Hierdoor kunnen zelfs verzorgingsstaatsceptici worden overtuigd van het nut van een vangnet van sociale zekerheid. Dat genereuze verzorgingsstaten relatief minder last van de crisis lijken te hebben en sneller uit het (typisch minder diepe) dal opkruipen, helpt in dit opzicht ook. Het is dan ook niet onverwacht dat de steun voor de verzorgingsstaat sinds het begin van de crisis gestegen lijkt te zijn ten opzichte van eind jaren negentig, begin 2000.

Door de toegenomen steun wordt het politiek nog lastiger voor regeringen om te snijden in de programma’s van de verzorgingsstaat. Vanwege de hoog opgelopen overheidsschuld en/of begrotingstekort waar veel landen mee kampen worden impopulaire hervormingen zoals het verhogen van de pensioenleeftijd en het verlagen van de

uitkeringen door veel regeringen wel noodzakelijk geacht. De protesten in bijvoorbeeld Denemarken, Frankrijk, Griekenland en het Verenigd Koninkrijk laten zien dat burgers zich niet makkelijk bij deze “noodzaak” van bezuinigingen in de verzorgingsstaat neerleggen. Het einde van de verzorgingsstaat lijkt dan ook nog niet in zicht.

REFERENTIES

- Becker, J. (2005), *De Steun voor de Verzorgingsstaat in de Publieke Opinie, 1970–2002: Een Analyse van Trends in Meningen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Castles, F.G. (2004), *The Future of the Welfare State: Crisis Myths and Crisis Realities*. Oxford: Oxford University Press.
- Crozier, M., Huntington, S.P., & Watanuki, S. (1975), *The Crisis of Democracy: Report to the Trilateral Commission on the Governability of Liberal Democracies*. New York: New York University Press.
- European Values Survey (1999/2000 & 2008). *European Values Survey*, 3rd and 4rd Wave (<http://www.europeanvaluesstudy.eu/evs/data-and-downloads>).
- Glatzer, M., & Rueschemeyer, D. (eds.) (2005). *Globalization and the Future of the Welfare State*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Larsen, C.A. (2008), The institutional logic of welfare attitudes, *Comparative Political Studies*, 41(2): 145-168.
- Scruggs, L.A. (2004). *Welfare State Entitlement Data Set: A Comparative Institutional Analysis of Eighteen Welfare States*, version 1.1. (<http://sp.uconn.edu/~scruggs/wp.htm>).
- OECD (1981), *The Welfare State in Crisis*. Paris: OECD.
- O'Connor, J. (1973), *The Fiscal Crisis of the State*. New York: St Martin's Press.
- Offe, C. (1984), *Contradictions of the Welfare State*. London: Hutchinson.
- Vis, B. (2010), *Politics of Risk-Taking: Welfare State Reform in Advanced Democracies*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

OVERLEEFT DE VERZORGINGSSTAAT DE CRISIS?

Theo Schuyt

Om te beginnen is het thema “Overleeft de verzorgingsstaat de crisis?” actueel, maar niet origineel. Er bestaat zeker een halve meter boekenkast met soortgelijke Nederlandse titels uit de jaren tachtig van de vorige eeuw. Enkele voorbeelden ter illustratie: “De crisis als uitdaging. Opstellen over heden en toekomst van de verzorgingsstaat” van P. Thoenes; “De nadagen van de verzorgingsstaat” onder redactie van Idenburg die het slothoofdstuk de titel meegaf: ‘Het einde van de verzorgingsstaat?’; “De stagnerende verzorgingsstaat” onder redactie van Van Doorn en Schuyt en tot slot een zeer leerzaam artikel van Michael Krätke ‘De verzorgingsstaat is de onze niet!? Het linkse onbehagen over de verzorgingsstaat in crisis’.

De wetenschappelijke discussie van die tijd reflecteerde de politieke ommezwaai van een ongebreidelde groei van de verzorgingsstaat naar een periode van no-nonsense en markt. De slinger bewoog van overheid naar markt. Daarin ligt een verschil met vandaag. Steeds vaker klinken, ook in wetenschappelijke kring, kritische geluiden over de rol van de markt waar het de productie van collectieve goederen betreft. De Swaan spreekt luid zijn twijfels en kritiek uit over het ongebreidelde en fundamentalistische geloof in de ‘vrije markt’. Hij noemt dit de dwaalleer van het “marktisme” (Swaan, de, 2010). De discussie toen en nu heeft wel een gemeenschappelijke noemer: het is óf overheid, óf markt.

In deze bijdrage wordt ingegaan op de vraag of deze voorstelling van zaken: overheid of markt recht doet aan de werkelijkheid. De aangekondigde bezuinigingen op cultuur kunnen als illustratie dienen. De ‘Schreeuw om cultuur’ als reactie op de aangekondigde 200 miljoen structureel bezuinigen. Cultuur, een sector waar de Nederlandse overheid zich na de Tweede Wereldoorlog intensief, ook in financiële zin, mee heeft bemoeit. Veel bezuinigingen zullen volgen: veel collectieve voorzieningen, veel non-profit instellingen zullen met drastische kortingen op de overheidsinkomsten worden geconfronteerd. Hoe is de financiering van non-profit instellingen op

het terrein van cultuur, van onderwijs, van zorg en welzijn in Nederland geregeld? Hoe verhoudt de Nederlandse financieringsstructuur van non-profits zich in vergelijking met andere landen in West-Europa?

In het Global Civil Society research is de economische waarde van de non-profit sectoren in 36 landen wereldwijd onderzocht (Salamon et al. 2004). Van de 10 onderzochte West-Europese landen is over de omvang van de non-profit sector het volgende bekend:

Tabel 1 *Civil society organization workforce as a share of the economically active population*

Netherlands	14.4%
Belgium	10.9%
Ireland	10.4 %
U.K.	8.5%
France	7.6%
Norway	7.2%
Sweden	7.1%
Germany	5.9%
Finland	5.3%
Austria	4.9%
36 countries	4.4%

Salamon et. al, 2004: 19

Nederland heeft - voor zover onderzocht - de grootste non-profit sector van de wereld. Hoe is dat ontstaan en te verklaren? De basis is gelegd in 1917, bij het einde van schoolstrijd, de zogenaamde pacificatie. De liberalen stemden in met de gelijkberechtiging van het bijzonder en openbaar onderwijs in ruil voor het invoeren van het algemeen kiesrecht (voor vrouwen). Elke gulden die vanaf die tijd werd uitgegeven aan het openbaar onderwijs werd daarmee automatisch ook aan het protestants en katholiek onderwijs uitgekeerd. De verdriedubbelaar werd in de overheidsfinanciering ingebouwd. En de verzuiling was een feit.

Aan het eind van de jaren vijftig, begin jaren zestig van de vorige eeuw werd de Nederlandse overheid hoofdfinancier van de verzuilde non-profit sector. Zij kon zich dat permitteren door a. de snelle economische groei, b. de gasinkomsten en c. het zogenaamde “gat van Duisenberg” (de overheid ging rood staan).

Deze volledige financiering van non-profits geschiedde evenwel volgens de “mal” van het bestaande, verzuilde, particulier initiatief. Door het evenredigheidsprincipe werd deze wijze van overheidsfinanciering van “particulier initiatief” een vermenigvuldigingsfactor. De verdriedubbelaar deed zijn werk. Dit leverde Nederland de grootste non-profit sector van de wereld op. Maar wel een met een uniek karakter: een sector van “staats- of overheids particulier initiatief” (De Waal 2007). De socioloog Van Doorn typeerde dit eens met “Baas in eigen huis en het huis op kosten van de gemeenschap”. Dat valt in het buitenland niet uit te leggen.

Nu naar de financieringsstructuur van de Nederlandse non-profits. In het genoemde ‘Global Civil Society research-project’ worden drie inkomstenbronnen van de non-profit sector onderscheiden, namelijk:

- charges/fees (eigen inkomsten uit de markt);
- government funding (overheidsfinanciering);
- philanthropy (vrijwillige bijdragen; filantropie).

(Salamon et al. 2004; Burger en Dekker 2001)

De volgende tabel geeft aan hoe de inkomsten voor non-profits in tien West-Europese landen zijn opgebouwd.

Landen	Eigen inkomsten	Overheids-financiering	Filantropie
UK	45%	47%	9%
Finland	58%	36%	6%
Frankrijk	35%	58%	8%
Duitsland	32%	64%	3%
Nederland	39%	59%	2%
Zweden	62%	29%	9%
Spanje	49%	32%	19%
België	19%	77%	5%
Ierland	16%	77%	7%
Oostenrijk	43%	50%	6%

(Salamon 2004:33)

Voor de tien West Europese landen staat Nederland met 2% op de laatste plaats. En dat is op z'n minst opmerkelijk omdat Nederland een lange traditie van filantropie kent en een van de rijkste landen van West-Europa is. De Nederlandse overheid moet en gaat bezuinigen, maar er is heel veel geld buiten de overheid.

Door de vergrijzing en ontgroening zal de komende jaren de grootste intergenerationele vermogensoverdracht uit de geschiedenis plaatsvinden. Een deel daarvan zal bij algemeen nut doelen terecht komen. Economen uit de Verenigde Staten spreken van de "Golden Age of Philanthropy", de Gouden Eeuw van de Filantropie" (Havens and Schervish 1999, 2003). Ook in Nederland bevestigen de analyses van het CBS en de Belastingdienst deze trend.

Hoe met deze paradoxale situatie om te gaan? Nederland is nog nooit zo rijk geweest – natuurlijk deze rijkdom is ongelijk verdeeld en dat zal zich doorzetten – met een overheid in geldnood. Bij de bezuinigingen in de cultuursector is de politieke oplossing simpel en voorspelbaar: "laten de particulieren meer gaan betalen en laten de mecenasen opstaan". Zo eenvoudig ligt de zaak evenwel niet. Misschien wel als het beperkt blijft tot de keuze: of de overheid subsidieert, of u betaalt meer voor uw cultuurbezoek. Het bekende

alternatief: of overheid of markt. Maar wanneer de burger wordt uitgenodigd vrijwillig extra financieel bij te dragen aan Nederlandse cultuurinstellingen, dan wil hij of zij wel als particulier initiatief worden aangesproken.

De Nederlandse overheid kan in dit verband wellicht iets van Engeland te leren. Daar heeft de regering naar het particulier initiatief een politiek signaal afgegeven in de vorm van een convenant, "The Compact" geheten. Om daarmee tot uitdrukking te brengen dat bijdragen vanuit particulier initiatief welkom zijn ter versterking van de kwaliteit van de maatschappij. De overheid kan – en wil niet alles alleen doen. In Engeland heeft "The Compact" geen wettelijke basis, maar de status van "gentleman's agreement". In navolging van deze landelijke overeenkomst hebben op lokaal niveau circa 80% van alle gemeenten een compact met de lokale 'voluntary sector' gesloten.

In het convenant wordt de eigen verantwoordelijkheid van beide partijen erkend. In het convenant verplichten de partijen zich tot:

- a. informatie-uitwisseling;
- b. het vermijden van substitutie

Ook bestaat sinds Blair, Brown en nu Cameron binnen het Kabinet van de Engelse premier een aparte Office voor de Third Sector (OTS) om goed overleg met de particuliere filantropische sector te voeren. In Nederland ligt de beleidscoördinatie – voor zover daarvan sprake is – bij ambtenaren van Justitie die zich met "Sanctie en Preventie bezighouden. Politiek en beleidsmatig heeft Nederland nog een weg te gaan.

Terug naar het thema van deze bijdrage; "overleeft de verzorgingsstaat de crisis?". Zeker. Een hooggeïndustrialiseerde maatschappij kan niet zonder een collectief stelsel van sociale zekerheid, onderwijs en gezondheidszorg. De mate waarin dit kan worden gerealiseerd hangt af van het spel tussen markt en politiek. Mishra heeft dit bij zijn bespreking van Marshall's citizenship verklaring van sociaal beleid als volgt verwoord: "sociale rechten kunnen nooit op dezelfde manier als politieke rechten ingeworteld raken, omdat ze niet op dezelfde manier tot een kapitalistische sociale orde behoren"(Mishra 1991:37)

Wat te beginnen met filantropie? Filantropie is geen liefdadigheid in de ouderwetse zin van het woord en kan wellicht het eenvoudigst worden beschreven als de bijdragen van maatschappelijk betrokken particulier initiatief dat zijn/haar eigen portemonnee meebrengt. Een kernachtige definitie van filantropie is van Bob Payton, een van grondleggers van het “Center for de Study of Philanthropy” aan de universiteit van Indianapolis, in de Verenigde Staten: “voluntary action for the public good”, (Payton 1988).

Sinds het begin van de jaren '90 van de vorige eeuw is filantropie terug op het maatschappelijke toneel en doet de filantropische sector van zich spreken. De media-aandacht draagt daar zeker aan bij. Ook de wetenschap volgt deze trend. Sinds 1993 doet de VU – toen als enige universiteit in Nederland en Europa – macro-economisch en sociaalwetenschappelijk onderzoek naar filantropie.

Voor de toename van de belangstelling voor filantropie in Nederland kan gewezen worden naar economische, demografische en politicologisch – sociologische ontwikkelingen die afzonderlijk – of in combinatie – een rol spelen.

Economisch. Net als na de VOC-tijd is geld het probleem niet. Nederland kent meer vermogenden dan ooit. In Nederland laten zogenaamde “Fondsen op naam” een spectaculaire groei zien. Het MKB Nederland heeft uitgerekend dat circa 100.000 bedrijfsbeëindigers zich de komende jaren melden bij financieel deskundigen (banken, fiscalisten, notarissen). Een deel van dit kapitaal vindt zijn weg naar maatschappelijke doelen. Voor de goede orde: de helft van alle cursisten van de Post Academische Opleiding “Filantropische Studies” zijn bankiers.

Demografisch. Door de vergrijzing en ontgroening zal, zoals gezegd, de komende jaren de grootste intergenerationele vermogensoverdracht uit de geschiedenis plaatsvinden.

Politicologisch – sociologisch. Behalve de economische en demografische ontwikkeling is er een derde: een politicologisch - sociologische. De eigen verantwoordelijkheid van burgers krijgt meer aandacht. “Do it yourself” is het resultaat van mondig geworden, en beter opgeleide burgers. Mensen willen zich weer zelf verbinden met maatschappelijke doelen om zo de eigen directe betrokkenheid te

tonen. Dit geldt niet alleen voor particulieren. Het gaat ook op voor het bedrijfsleven.

Blijft de discussie over de overlevingskansen van de verzorgingsstaat beperkt tot de keuze tussen overheid en markt?

Overheid, markt en filantropie zijn drie allocatiemechanismen voor het realiseren van collectieve doelen. Vreemd genoeg leidt een monopolie van een van deze drie mechanismen niet tot een levensvatbare maatschappij. Een monopolistisch overheidsregime resulteert in bureaucratie en beperkt de vrijheid van het individu. De markt als monopolist stimuleert individuele vrijheid, maar vergroot tegelijkertijd onzekerheid, ongelijkheid en armoede. Wanneer filantropie domineert is het gevolg willekeur, paternalisme en ongelijkheid. Wellicht ligt de oplossing voor de toekomst wel in het samenspel van deze drie allocatiemechanismen, waarbij de overheid een bepaald niveau van sociale zekerheid garandeert en de markt en filantropie zorgen voor dynamiek en variatie. Een dergelijke richting doet de principes van de Franse Revolutie – vrijheid, gelijkheid en broederschap – herleven en sluit aan bij de transitie van West-Europese verzorgingsstaten naar een ‘civil society’, waarin meer ruimte wordt gemaakt voor burgerschap, de inbreng van maatschappelijke organisaties en bedrijfsleven (Schuyt 2010).

Tot slot, de VU is voortgekomen uit particulier initiatief - mede betaald uit VU-busjes - maar heeft anno 2011 geen fondsenwerver. In het VU Instellingsplan 2011 – 2015 komt het woord filantropie niet voor.

LITERATUUR

- Doorn, J.A.A. van., C.J.M. Schuyt. (red.). (1982). *De stagnerende verzorgingsstaat*. Meppel: Boom).
- Havens, J.J. and P.G. Schervish (1999) Millionaires and the Millennium: New Estimates of the Forthcoming Wealth Transfer and the Prospects for a Golden Age of Philanthropy. Paper. Boston: *Social Welfare Research Institute Boston College*.
- Havens, J.J. and P.G. Schervish (2003) 'Why the \$ 41 trillion wealth transfer estimate is still valid: a review of challenges and questions'. *Journal of Gift Planning*, 7 (1) 11-15; 47-50.
- Idenburg, Ph. (red.) (1983). *De nadagen van de verzorgingsstaat. Kansen en perspectieven voor morgen*. Amsterdam: Meulenhoff
- Krätke, M. (1982). 'De verzorgingsstaat is de onze niet!? Het linkse onbehagen over de verzorgingsstaat in crisis' in: *Komma*, 3,3,pp. 103-126
- Mishra, R. (1991). *Society and Social Policy. Theories and Practice of Welfare*. London: Macmillan
- Payton. R.L. (1988). *Philanthropy: Voluntary Action for the Public Good*. New York: Macmillan.
- Salamon, L.M., S.W. Sokolowski and Associates. (2004). *Global Civil Society. Dimensions of the Nonprofit Sector*. Bloomfield: Kumarian Press.
- Schuyt, Th.N.M.. (2010). 'Philanthropy in European Welfare States: a challenging promise? In: *International Review of Administrative Sciences*. Vol. 76 (4) 774-789
- Swaan, A. de (2010) 'Het financiële regime, over de gevolgen van een moderne dwaalleer'. In:
- Toenes, P. e.a. (1984). *De crisis als uitdaging. Opstellen over heden en toekomst van de verzorgingsstaat*. Amsterdam: Kobra
- Waal, S.P.M. de. (2008). *Strategisch management voor de publieke zaak. Hoe burgers, bedrijven, non-profitorganisaties en overheid gezamenlijk problemen oplossen*. Den Haag: Lemma